

Temeljna ljudska i građanska prava u Ustavu Bosne i Hercegovine

Rizvan Halilović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

Sažetak

U ovom tekstu želimo razmotriti i pokazati značajne vrijednosti Ustava Bosne i Hercegovine sa ugrađenim mehanizmima očuvanja i zaštite multikulturalnog društva, ljudskih i građanskih prava i sloboda u Bosni i Hercegovini. Osnovni dokumenti za isticanje osnovnih vrijednosti ustavom zagantiranih ljudskih i građanskih prava u Bosni i Hercegovini jeste Ustav Bosne i Hercegovine, sa svim međunarodnim konvencijama i deklaracijama, koje su sastavni dio Ustava, a koje su iznad svakog zakona u Bosni i Hercegovini.

Već 20 godina je aktuelna želja građana da se Bosna i Hercegovina što više približi evropskim pravnim tečevinama, kako bi stekla uvjete da postane punopravan član EU i NATO. Mnogobrojni pokušaji vladajućih političkih struktura u Bosni i Hercegovini, uglavnom su završavali neuspjehom, pod vrlo čestim izgovorima da je za sve kriv Dejtonski mirovni sporazum i Dejtonski Ustav Bosne i Hercegovine. Mi želimo pokazati da su reforme i približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji moguće, bez promjena Dejtonskog mirovnog sporazuma, dosljednom primjenom Ustava i svih usvojenih Zakona Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Ustav Bosne i Hercegovine, građanska prava, ljudska prava i slobode, tranzicija, demokratija, Evroatlantske integracije, Evropska unija, NATO, ustavne promjene.

Uvod

Dejtonski ustav je definirao Bosnu i Hercegovinu kao demokratsku decentraliziranu državu sa dva entiteta i distriktom. Dejtonski Ustav proklamuje ljudska prava i slobode, koja se ostvaruju na više nivoa vlasti koju definira Ustav Bosne i Hercegovine. Ustrojstvo države dodatno komplicira ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Ljudska prava pretpostavljaju postojanje države kao javnopravnog subjekta u svojoj strukturi i u svojoj funkciji,¹ a utvrđene su ustavom države, kojima se reguliraju ustrojstvo, ljudska prava i kvalitet življenja pojedinaca građana i državljana Bosne i Hercegovine.

Međunarodno pravo funkcioniра između država kao ravnopravnih međunarodnih subjekata, pa se zbog toga međunarodni ili svjetski poredak može posmatrati kao horizontalna ravan te zbog toga UN² nisu uspjele ozbiljnije zaštititi opće usvojena pravna dokumenta, iako je dolazilo do masovnih kršenja svih normi agresijom na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu i druge države, koje i danas imaju nesagledivih posljedica od tih kršenja ljudskih prava i sloboda.

Temeljna ljudska i građanska prava u Ustavu Bosne i Hercegovine

Republika Bosna i Hercegovina po Ustavu iz Dejtonskog mirovnog sporazuma nastavlja svoj međunarodnopravni kontinuitet sa modificiranim unutrašnjim administrativnim decentraliziranim ustrojstvom, u međunarodno priznatim granicama. “Opredijeljeni za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost Bosne i Hercegovine u skladu sa međunarodnim pravom”, Bosna i Hercegovina ostaje članicom Ujedinjenih nacija sa mogućnošću da kao država Bosna i Hercegovina zadrži članstvo ili zatraži prijem u organizacijama unutar sistema UN ili u drugim međunarodnim organizacijama. Prema Ustavu Bosna i Herce-

¹ Otajagić, Ferid, *Javna subjektivna prava u složenoj državi*, Studentska štamparija, Sarajevo, 2005.

² Povelja UN 1945.

govina je decentralizirana, sa modificiranom unutrašnjom strukturom,³ veoma složene administrativne strukture, koja se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kao i Brčko distrikta. Ustav Bosne i Hercegovine se sastoji iz dvije grupe odredbi.⁴

U prvoj grupi su odredbe koje označavaju demokratski karakter, sa odredbama koje prihvataju najbolje evropske standarde i dostignuća, a koje su sadržane u preambuli Ustava Bosne i Hercegovine. U preambuli Ustava je vrlo uspješno izražen finalitet moderne evropske države polazeći od ljudskog dostojanstva, sloboda i jednakosti, posvećenosti miru, pravdi, toleranciji i pomirenju, uz puno poštovanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine.⁵ Ustav je u skladu sa svim međunarodnim konvencijama o poštovanju i zaštiti ljudskih prava i sloboda, a posebno u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka i Evropskom Konvencijom o zaštiti temeljnih ljudskih prava i sloboda, definirao Bosnu i Hercegovinu kao demokratsku i pravnu državu.⁶ Evropska konvencija će se direktno primjenjivati u Bosni i Hercegovini, a koja će imati prioritet nad svakim drugim zakonom.

Ustav je temeljni i najviši pravni akt države.⁷ On ima najveću, nadzonsku pravnu snagu i zbog toga s njime moraju biti usklađeni svi pravni propisi u okviru pravnog sistema, kao i postupci svih državnih tijela i tijela koja obavljaju javna ovlaštenja. Primat primjene međunarodnih pravnih propisa u određenim područjima utemeljen je na odredbama Dejtonskog Ustava. Ustava se trebaju pridržavati državni službenici i funkcioneri u svojim odnosima s građanima, kao i u međunarodnim odnosima. Ustava se trebaju pridržavati i građani u svojim međusobnim odnosima, posebno kada oko prava pojedinaca ili pravnih osoba nastanu sporovi.

Posebno se ovdje mora posvetiti pažnja na ustavne odredbe koje se tiču prava i dužnosti državljanina, građanina, pojedinca koga se tiču

³ Ustav Bosne i Hercegovine, 1995. član I/I Kontinuitet.

⁴ Otajagić, Ferid, *Državna javna subjektivna prava s posebnim osvrtom na unutrašnja prava države*, Sarajevo, 2005, str. 206.

⁵ Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., str. 33–47.

odredbe Ustava Bosne i Hercegovine, a date su u članu II. Pošto ljudska prava predstavljaju vrlo složenu materiju i mogu se posmatrati s aspekta pravne, političke, kulturološke, ekonomske, moralne, tradicionalne i sociološke strane, teoretski gledano u Ustavu Bosne i Hercegovine su data brojna prava i slobode, a da država i nije postala članom određenih međunarodnih asocijacija, što nije u praksi baš tako. Ljudska prava i slobode kao ustavna kategorija su posebno zaštićeni od svake buduće revizije ustava kojom bi se pokušala umanjiti ili ograničiti neka prava i slobode. Članom X tačka 2. uspostavljena je jedna nadustavna kategorija ugrađujući civilizacijske i međunarodne tekovine i dostignuća u ljudskim pravima. Trajno su ugrađena u ustav Bosne i Hercegovine, a tačka 2. glasi: "Nijednim amandmanom na ovaj ustav ne može se eliminisati, niti umanjiti bilo koje od prava i sloboda iz člana II ovog ustava, niti izmijeniti ova odredba."⁸ Ustavima entiteta, također, su definirana ljudska prava i slobode i dužnosti čovjeka i građanina, ali se ne razrađuju mehanizmi, niti garancije njihove zaštite.⁹ Ne uvode se nikakve institucije za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kao ni subjektivnih prava pojedinaca i građana.

Ustav kao pravni akt i politički dokument ima cijeli niz temeljnih funkcija i obilježja, od kojih zavisi funkcioniranje državne vlasti na svim nivoima i zaštita ljudskih prava i sloboda.

Ustav se kao pravni akt razlikuje od svih ostalih pravnih akata, ne samo po pravnoj snazi, nego i sadržajno, jer određeni odnosi u državi moraju biti uređeni aktom nad-zakonske snage. Ljudska prava i temeljne slobode, kao i pravila državnog ustrojstva, obavezuju i samog zakonodavca (*materia constitutionis*).¹⁰ Ustav je nastao kao povelja demokratskog građanstva i njegova prosvijetljenog vodstva, koja ima služiti interesima većine i to je temeljno načelo ustavnog tumačenja, što nažalost nije slučaj i sa Ustavom Bosne i Hercegovine, jer je sastavni dio Okvirnog mirovnog sporazuma iz Dejtona 21. 11. 1995. godine.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima ističe: "Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svijješću pa jedna prema drugima trebaju postupati u duhu

⁸ Ustav Bosne i Hercegovine, 1995.

⁹ Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Sarajevo, 2006, str. 126.

¹⁰ *Ibid.*, str. 33.

bratstva” (član 1. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima)¹¹ Ustav Bosne i Hercegovine u članu II tačka 3. u katalogu prava, navodi sljedeća prava i slobode: “Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2. ovog člana. Prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima, što uključuje:

- a. Pravo na život.
- b. Pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni.
- c. Pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu.
- d. Pravo na ličnu slobodu i sigurnost.
- e. Pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom.
- f. Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.
- g. Slobodu misli, savjesti i vjere.
- h. Slobodu izražavanja.
- i. Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima.
- j. Pravo na brak i zasnivanje porodice.
- k. Pravo na imovinu.
- l. Pravo na obrazovanje.
- m. Pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

Temeljna ljudska prava su pretpostavka ostvarivanja svih drugih sloboda i prava, a ona su sljedeća:

- I. Pravo na život** je prirodno elementarno ljudsko pravo. Sva druga prava i slobode su iluzorni bez propisivanja i garancije ovog prava. Ovim pravom se štite ljudsko dostojanstvo, tjelesni integritet i sve njegove najveće vrijednosti. U vezi sa pravom

¹¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proglašena na Opštoj skupštini Ujedinjenih nacija 10. 12. 1948. godine (rezolucija 217/III).

na život u najširoj javnosti se odavno raspravlja o pitanjima legitimiteta smrtne kazne, prava na prekid trudnoće i zaštita nerođenog djeteta kome je Bog udahnuo dušu, problem eutanazije i postupci sa čovjekom nakon smrti. Brojne su nevladine asocijacije koje se bave ovim pitanjima. Sve su snažnija filozofska, etička i pravna shvatanja koja osporavaju pravo državi da pod bilo kojim uvjetima čovjeku oduzme život. Sve su snažniji pritisci na Svjetsku zajednicu da u potpunosti ukinu smrtnu kaznu. Naročito se ova zabrana može pratiti u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, njenim Petim protokolom iz 1983. godine, kojim se ukida smrtna kazna. "Niko se ne može osuditi na smrtnu kaznu ili pogubiti". Ovim protokolom predviđeni su i izuzeci od zabrane propisivanja smrtne kazne, koja se može predvidjeti samo zakonom i to u slučaju ratne opasnosti i u vrijeme rata. O takvom zakonu se izvještava Vijeće Evrope. Također lišavanje života nije u suprotnosti sa Konvencijom ako je rezultat preduzete sile koja je bila neophodna:

- u odbrani svakog pojedinca od nezakonitog nasilja,
- prilikom zakonitog lišavanja slobode ili sprečavanja bjekstva osobe koja je zakonito lišena slobode,
- u akciji preduzetoj u skladu sa zakonom, radi gušenja nemira ili pobune.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima je također obavezao zemlje potpisnice na ukidanje smrtne kazne. Garancije na život se posebno odnose na pitanja početka i kraja života, kao i na pobačaj tretirajući pobačaj ubistvom tek začetog ljudskog bića.

Ovim pitanjima su se bavili i stari pravници, još u rimsko i vizantijsko vrijeme - začeto dijete se smatra već rođenim ako su u pitanju njegovi interesi, kao što su nasljedni.

2. **Jednakost u pravima i zabrana diskriminacije** predstavlja preduvjet svih drugih sloboda i prava. Ustav Bosne i Hercegovine sadrži izričitu zabranu diskriminacije koristeći pritom određbe Opšte deklaracije o ljudskim pravima i Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Tako u članu II.

tačka 4. stoji: “Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I. ovog Ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.” Posebnu pažnju ukidanju svih oblika diskriminacije i diskriminacije žena i djece posvećuju Ujedinjene nacije, Savjet Evrope, Evropska Unija i druge savremene demokratske asocijacije država u cijelom svijetu. Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, koja je stupila na snagu 1969. godine, obavezuje države potpisnice da će se potruditi da se ukine rasna diskriminacija. Lične slobode i prava, kao i pravo na slobodu, dotojanstvo i sigurnost, spadaju u red najstarijih prava i sloboda. Najbitniji oblik ugrožavanja ličnosti i dostojanstva je njegovo dovođenje u položaj roba, odnosno nametanje prisilnog rada. Zato se u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka izričito naglašava: “Niko ne smije biti držan u ropstvu ili ropskom odnosu: ropstvo i trgovina ljudima zabranjuju se u svakom obliku”. Presumpcijom nevinosti i principom legaliteta odnosno principom “*nulum crimen sine lege nulla poena sine lege*” samo se zakonom mogu propisati krivična djela i kazne. Niko se ne može smatrati krivim dok se krivica na dokaže i utvrdi pravosnažnom presudom. Ovo su već civilizacijske vrijednosti koje se vrlo često nažalost krše u praksi, kao i pravo na pravično suđenje i zaštita dostojanstva u krivičnom postupku.

- 3. Sloboda kretanja i nastanjivanja.** Ustav Bosne i Hercegovine propisuje: “Postoji sloboda kretanja širom Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina i entiteti neće ometati slobodu kretanja lica, robe, usluga i kapitala širom Bosne i Hercegovine. Nijedan entitet neće provoditi bilo kakvu kontrolu na međuentitetskoj liniji razgraničenja.” Nacionalističke i secesionističke snage se najviše opiru ovim odredbama i zbog toga se Aneks 7. okvirnog mirovnog sporazuma još uvijek nedovoljno provodi. Prebivalište je mjesto u kojem lice stalno boravi i obavlja brojne građanske aktivnosti, dok je boravište mjesto privremenog zadržavanja.

4. **Pravo na privatnost** je jedno od vrlo bitnih humanih odnosa među ljudima u cilju da se proširi sloboda svakog čovjeka, jer čovjek se najugodnije osjeća u privatnoj atmosferi, a ono obuhvata dom i porodicu, neometano intimno komuniciranje sa drugim licima, tajnost ličnih podataka i dr. Ova se prava garantiraju Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Ustavom Bosne i Hercegovine: “Niko ne može biti predmet samovoljnih i nezakonitih miješanja u njegov privatni život, u njegovu porodicu, u njegov stan ili u njegovu prepisku, niti može biti predmet nezakonitih povreda njegove časti ili njegovog ugleda”.¹² Tako je pravo na privatnost vrlo kompleksno pitanje kao što su: nepovredivost stana, tajnost pisma, telefonskih razgovora i drugih oblika komunikacije, tajnost ličnih podataka, zaštita porodice i braka, prava djeteta i dr.
5. **Sloboda misli i savjesti** je prirodno pravo čovjeka i ono se pravnim normama ne može ograničavati.¹³ Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima ova pitanja se precizno propisuju: “Svako ima pravo slobodnog izražavanja, ovo pravo bez obzira na granice, podrazumijeva slobodu iznalaženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, u usmenom, pismenom, štampanom ili umjetničkom obliku ili na bilo koji drugi način po slobodnom izboru”¹⁴ Međunarodni pakt, također, propisuje da je svako propagiranje rata zabranjeno: “Svaki poziv na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koji podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje zakonom je zabranjeno”.
6. **Sloboda vjeroispovijesti** je jedno od prava ljudske privatnosti koja podrazumijeva i javno ispovijedanje i prakticiranje vjere i vjerskih obreda. Međunarodni pakt o građanskim i političkim slobodama definira ovu slobodu na sljedeći način: “Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti. Ovo pravo podrazumijeva slobodu ispoljavanja i primanja vjere

¹² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.

¹³ Kasim, Trnka, *Ustavno pravo*, 2006, str. 136.

¹⁴ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 17.

ili uvjerenja po svom slobodnom nahođenju, kao i slobodu da tu vjeru ili uvjerenje ispoljava pojedinačno ili zajedno sa drugima, kako javno tako i privatno”.¹⁵ Samo se zakonom mogu propisati i regulirati ograničenja, koja su neophodna za zaštitu javne sigurnosti, reda, zdravlja ili morala i zaštite osnovnih prava i sloboda drugih. Entiteti su bili dužni da svoja ustavna i zakonska rješenja prilagode međunarodnim normama i Ustavu Bosne i Hercegovine, koji su zagovornici sekularne države u kojoj se vjerske zajednice odvajaju od države. No, to je tek 2002. na intervenciju Viskog predstavnika u RS-u izmijenjeno. U praksi se javljaju brojne neprilike u vezi sa ovim slobodama i pravima, što u budućnosti moramo odgovornije rješavati na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

7. **Političke slobode i prava** sadrže biračko pravo, pravo na državljanstvo, slobodu štampe, slobodu udruživanja i političkog djelovanja, javnog okupljanja i dr.

Demokracija je sistem u kojem vladu formira većina izražena na slobodnim i kompetitivnim izborima, dok neke odluke donose birači izravno na referendumu. Ustav kao pravni akt stvara temelje za uspostavljanje ustavne (konstitucionalna) vladavine i demokratije koji su uzajamno povezani, a ipak različiti pojmovi. Latinska riječ »*constitutio*« je u klasičnom rimskom pravu označavala značajnije propise koji su uređivali pitanja državnog ustrojstva i ovlasti pojedinih državnih dužnosnika. U bosanskom jeziku primjetna je povezanost pojma “ustav” sa pojmom “ustava” (brana) i “ustavljati” (braniti, kočiti) koja je vjerovatno u vezi sa tradicionalnom funkcijom ustavnih dokumenata kao oslonca pravne države i vladavine prava.

- Biračko pravo najdirektnije odražava narodni suverenitet preko kojeg građani biraju i oblikuju državnu vlast. Biračko pravo je individualno pravo svakog građanina i ono može biti aktivno i pasivno biračko pravo. Aktivno pravo je da bira, a pasivno da bude biran. Treba razlikovati biračko pravo od izbornog, kojim se reguliraju pravne norme kojima se uređuje ukupan izborni proces. Opće i jednako pravo glasa podrazumijeva pravo svih

¹⁵ Ibid., član 18.

građana bez razlike na status, pol, boju i druge osobenosti svakog pojedinca i bez bilo kakve diskriminacije. Princip jednakog prava glasa znači i jedan čovjek jedan glas. Preduvjeti za sticanje ovog prava su državljanstvo i punoljetstvo. Ustav Bosne i Hercegovine, prihvatajući međunarodne standarde prihvata opće uvjete, tj. državljanstvo i punoljetstvo od 18 godina. Manjkavost našeg izbornog sistema je što prihvata princip entitetskog predstavljanja, koje naročito negativno dolazi do izražaja zbog nezavršenog procesa povratka i kompletne provedbe Aneksa 7. Dejtonskog mirovnog sporazuma. U našem ustavu zbog ratnih dešavanja i velikog broja zločina postoji i jedno specifično izborna ograničenje. Naime, nijedna osoba koju je optužio ili osudio Međunarodni sud za ratne zločine sa prostora bivše Jugoslavije “ne može biti kandidat ili imati bilo koju naimenovanu, izbornu ili bilo koju drugu javnu funkciju na teritoriji Bosne i Hercegovine”.¹⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima regulira biračka prava ovako: “Svaki građanin ima pravo i mogućnost, bez ikakve diskriminacije i bez neosnovanih ograničenja: da učestvuje u upravljanju javnim poslovima, bilo neposredno bilo posredno preko slobodno izabranih predstavnika; da bira i da bude biran na povremenim, istinskim, općim, jednakim i tajnim izborima, koji osiguravaju slobodno izražavanje volje birača, kao i da bude primljen, pod jednakim općim uvjetima u javne službe svoje zemlje.”¹⁷ U Bosni i Hercegovini ovo je pravo uskraćeno manjinskim konstitutivnim narodima i nacionalnim manjinama, što najbolje svjedoči presuda međunarodnog suda za ljudska prava u Strazburu po tužbi “Sejdić-Finci”, zbog koje nam prijete isključenje iz članstva u Savjetu Evrope i brojne druge sankcije.

8. **Državljanstvo** je regulirani javno-pravni odnos između pojedinca i države, na osnovu kojeg se prihvataju i određene obaveze i prava u toj državi, bez obzira na to da li živi u državi ili je na boravku u drugoj državi. Univerzalna deklaracija je državljanstvo internacionalizirala i stavila ga na međunarodni

¹⁶ Ustav Bosne i Hercegovine, član XI tačka 1.

¹⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 25.

nivo. “Svako ima pravo na državljanstvo” kao i “niko ne smije biti samovoljno lišen državljanstva, niti mu se smije odreći pravo da promijeni svoje državljanstvo”.¹⁸ Ustavima se propisuju samo najosnovnije odredbe o državljanstvu, a zakonima se detaljnije preciziraju svi detalji oko državljanstva. Ustavom Bosne i Hercegovine pitanje državljanstva je vezano za osnovna obilježja države Bosne i Hercegovine. U tački 7. člana I Ustava određeno je da postoji državljanstvo Bosne i Hercegovine i državljanstvo entiteta. U odnosima sa inostranstvom, državljanstvo entiteta nema značaj, već samo državljanstvo Bosne i Hercegovine. Također, vrlo je bitno dvojno državljanstvo, koje je moguće steći samo uz uvjet da se sa drugom državom sklopi bilateralni sporazum u kome će se regulirati brojna pitanja koja se tiču državljanstva, biračkog prava, služenja vojnog roka i dr. Ovaj problem je vrlo prisutan kod naših državljanina koji moraju da borave u drugim državama iz raličitih razloga i potrebno im je državljanstvo zemlje boravka. Ukoliko se ne promijeni zakon o državljanstvu veliki broj državljanina može ostati bez državljanstva svoje matične države, Bosne i Hercegovine.

9. **Sloboda štampe**, naziv iza kojeg se kriju tradicionalne slobode saopštavanja saznanja i informacija putem štampanih ili printanih medija, kao i putem elektronskih medija. Demokratska društva se upravo prepoznaju po velikom stepenu nezavisnosti medija, uz minimalne uplive države u uređivačku politiku i uz jasno određene uvjete pod kojima se država može miješati u slobodu medija. Ustav Bosne i Hercegovine izričito garantira “slobodu izražavanja”¹⁹ no to je još preciznije i jasnije kazano u članu 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima: “Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje slobodu mišljenja bez tuđeg miješanja, a isto tako i traženja, primanja i saopštavanja obavještenja i ideja bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice”.²⁰

¹⁸ Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, član 15.

¹⁹ Ustav Bosne i Hercegovine, član II /3-h.

²⁰ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 19.

- 10. Sloboda udruživanja i pravo političkog organiziranja** je najšira sloboda koja se odnosi na sindikalno, političko i nevladino organiziranje, što Ustav Bosne i Hercegovine, u članu II/3-i navodi, da sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju i “Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima”, dok Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u članu 22. garantira slobodu: “Svako ima pravo da se slobodno udruži sa drugim licima, uključujući i pravo na osnivanje sindikata i na uključivanje u njih radi zaštite svojih interesa. Vršenje ovog prava može biti predmet ograničenja predviđenih zakonom, a koja su potrebna u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, javnog reda ili zaštite javnog zdravlja i morala ili prava i sloboda drugih lica.”²¹
- 11. Pravo vlasništva** je “pravo na imovinu” što je međunarodna praksa da se vlasništvo, posebno privatno smatra temeljnom slobodom svakog čovjeka. To Ustav Bosne i Hercegovine, naglašava u preambuli ustava, da se opće blagostanje i ekonomski razvoj ostvaruju putem zaštite privatnog vlasništva i unapređivanja tržišne privrede, kao i na pozivanje na međunarodne dokumente u pogledu vlasničkih normi. O tome Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima kaže: “Svako ima pravo da sam posjeduje imovinu ili u zajednici sa drugima. Niko ne smije biti lišen svoje imovine.”²² U prethodnim sistemima imovina je neregularno i bespravno putem konfiskacije, agrarne reforme i nacionalizacije oduzimana pa je sada neophodno izvršiti restituciju, odnosno povraćaj prethodnim vlasnicima ili njihovim nasljednicima.
- 12. Pravo na brak i zasnivanje porodice**²³ predstavlja značajan sadržaj ličnih prava i sloboda, jer od stabilnosti porodice, kao osnovne ćelije društva, zavisi stabilnost države i cjelokupnog društva u svijetu. Temelj ove zaštite predstavljaju slobode i briga o djeci, nediskriminacija po bilo kojem osnovu, adekvatna

²¹ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 22.

²² Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 17.

²³ Ustav Bosne i Hercegovine, član II/3-j.

zaštita prava žena, zaštita braka, pravo na obrazovanje, pravo na privatnost i nepovredivost stana i dr...

13. **Prava izbjeglica i raseljenih lica.** U Bosni i Hercegovini je na više načina zagarantirano pravo na povratak. Kao što je regulirano u Aneksu 7. Općeg mirovnog sporazuma, tako je i Ustavom Bosne i Hercegovine, regulirano pravo izbjeglica i raseljenih lica: "Sve izbjeglice i raseljena lica imaju pravo da se slobodno vrate u svoje domove. Oni imaju pravo, u skladu sa Aneksom 7. Općeg okvirnog sporazuma da im se vrati imovina koje su bili lišeni za vrijeme neprijateljstava od 1991. g. i da dobiju kompenzaciju za svu imovinu, koja im ne može biti vraćena. Sve obaveze ili izjave u vezi sa takvom imovinom, koje su date pod prisilom, ništavne su."²⁴ Sve vlasti su se obavezale da će stvoriti pretpostavke za nesmetan i što povoljniji povratak izbjeglica i prognanika na prijeratna ognjišta, ukidajući sve propise koji vrše diskriminaciju po bilo kom osnovu, medijsku kampanju protiv svih oblika etničkih i vjerskih neprijateljstava, sprečavanje odmazde od strane vojnih, policijskih, paravojnih ili drugih grupa i pojedinaca. Obavezale su se i na preduzimanje svih potrebnih mjera protiv onih koji krše prava manjinskih grupa, koje ometaju slobodan i neometan dobrovoljan povratak u čemu su trebale odigrati vrlo važnu ulogu i međunarodne mirovne snage i Visoki predstavnik, ali nažalost do danas ovo pitanje i ustavna obaveza nisu realizirani ni djelimično.

Korpus ljudskih prava koja se garantiraju međunarodnim konvencijama i Deklaracijom o ljudskim pravima i slobodama, mogo je širi i obuhvatniji od onoga što je nabrojano u Ustavu Bosne i Hercegovine. Pored toga što se u preambuli poziva na ciljeve i načela Povelje UN-a, inspiraciju Univerzalne Deklaracije o ljudskim pravima i slobodama, Međunarodne paktove o građanskim i političkim pravima, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i na Deklaraciju o pravima lica koja pripadaju manjinama - etničkim, vjerskim i jezičkim, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima, direktno se primjenjuju u Bosni i

²⁴ Ibid., član II/5.

Hercegovini.²⁵ (U Aneksu I. - Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini.)

Napretkom i razvojem demokratije u modernim društvenim sistemima stalno se proširuju oblasti i broj ljudskih prava i sloboda putem međunarodnih standarda kojima se ujednačavaju rješenja i podižu standardi u sve većem broju država u svijetu. Sve je manje razlike u proklamaciji sloboda i prava, a sve veća u realizaciji i zaštiti proklamiranih prava iz ratificiranih međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodama. "Princip ustavnosti i zakonitosti, u mjeri u kojoj se ostvaruje u praksi, pruža dalje garancije da će se svi, uključujući i državne organe, pridržavati ustava i zakona, pa time i osigurati ostvarivanje ustavom zajamčenih prava".²⁶ Zato se u svim demokratskim državama nezavisnošću sudstva mjere i garancije građanima, da će se njihova prava štiti od samovolje zakonodavne, izvršne vlasti, institucija upravnih organa, kao i od neformalnih kriminalnih grupa i nasilja pojedinaca. Na međunarodnom planu su to Komitet za ljudska prava, propisan Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, koji obavezuje zemlje članice i daje preporuke. Uspostavom Evropskog suda za ljudska prava, koji je propisan II. protokolom Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, od 1994. godine, države članice Vijeća Evrope na taj način su prihvatile nadležnost ovog suda da rješava sve slučajeve kršenja ljudskih prava i sloboda. Svi građani Evrope mogu se obratiti ovom sudu, ukoliko su iscrpili sva pravna sredstva u svojim državama, ukoliko smatraju da su im povrijeđena ili ugrožena ljudska prava. Presuda Evropskog suda za ljudska prava obavezujuća je za sve građane i organe država potpisnica Evropske konvencije.

Ustav Bosne i Hercegovine prvenstveno obavezuje sve institucije Bosne i Hercegovine i oba entiteta da osiguraju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda,²⁷ što znači da su svi organi zakonodavni, izvršni i sudski od općine, kantona, entiteta i države, dužni da u potpunosti sprovedu i zaštite sva prava i slobode koji su donešeni u Ustavu Bosne i Hercegovine i nabrojanim konvencijama u Aneksu I. Ustava Bosne i Hercegovine. Ustavni sudovi Bosne i Her-

²⁵ Ustav Bosne i Hercegovine, član II.

²⁶ Kasim, Trnka, *Ustavno pravo*, str. 162.

²⁷ Ustav Bosne i Hercegovine II tačka 1.

cegovine i entiteta, dužni su da ukinu sve zakone i druge propise koji su u suprotnosti sa ustavima i međunarodnim dokumentima o zaštiti ljudskih prava i sloboda. Ustavni sud Bosne i Hercegovine odlučuje u apelacionoj nadležnosti po presudama bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini kojim su prekršene odredbe Ustava Bosne i Hercegovine, naročito ako se tiče povrede ljudskih prava i sloboda.²⁸ Institucija Ombudsmena (zastupnik, povjerenik naroda) kod nas je uvedena prvi put Vašingtonskim sporazumom i Dejtonskim mirovnim sporazumom – Aneks 6. Također, nakon ukidanja doma za ljudska prava 2002. godine, pri Ustavnom sudu je formirana Komisija za ljudska prava.²⁹

Ustav je u savremenom značenju pojma najviši i temeljni zakon u državi. To je akt kojim se uspostavlja politički i pravni poredak, pa s njime moraju biti usaglašeni svi akti i postupanja javne vlasti i građana. Njegova nadzakonska pravna snaga zasniva se na posebnom postupku donošenja i mijenjanja, koji izražava suverenitet ustavotvorne vlasti, te se razlikuje od postupka donošenja zakona i onda kada isto tijelo donosi oba akta. On je zbog toga tradicionalno, posebno u Bosni i Hercegovini, bio na prvom mjestu politički, programski, a tek potom i pravni dokument. No bit ostvarenja ustavne vladavine je u tome da ustav postane na prvom mjestu pravni dokument, to jeste sistem provedivih pravnih normi, čije kršenje je sankcionirano pravom.

Ustav i zakoni moraju omogućiti uspostavljanje djelotvorne javne vlasti, jer je ono u interesu društvene zajednice, ali je istodobno moraju ograničiti kako bi se spriječile zloupotrebe. Bit ustava je u ograničavanju vlasti. Ograničavanje pak, mora biti takve prirode da omogući nužno potreban stupanj djelotvornosti vlasti, ali istodobno spriječi njezina prekoračenja u zaštićeno područje građanskih sloboda i prava.

Cilj i svrha donošenja demokratskog ustava je uspostavljanje demokratskog ustavnog poretka, što je u većem dijelu današnjeg svijeta općeprihvaćeno kao cilj i izvor legitimacije vlasti. Minimalni zahtjev provjere demokratskog sistema je, postoji li istinska mogućnost smjenjivanja vlasti (vladajuće stranke) na poštenim kompetitivnim izborima.

U Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, u svom katalogu osnovnih prava i sloboda, dominantno su naglašena pojedinačna građanska i politička prava, koja su sadržana u Među-

²⁸ Kasim, Trnka, *Ustavno pravo*, 2006, str. 164.

²⁹ Ibid., str. 165.

narodnom paktu o građanskim i političkim pravima i predvidjela je efikasne mjere nadzora, kontrole i zaštite, formiranjem Evropskog suda za ljudska prava, praveći veliki iskorak u međunarodnom javnom pravu. Ustav Bosne i Hercegovine obje ove konvencije ugrađuje u Ustav Bosne i Hercegovine, bez konkretne materijalizacije odredaba Konvencija.

Zaključak

Daleko bi više uspjeha bilo dosljednom primjenom ustavnih rješenja i mogućnosti koje pruža Dejtonski Ustav Bosne i Hercegovine i Aneksi, koji se odnose na realizaciju Ustava Bosne i Hercegovine, nego što se već 20 godina natežu brojni domaći i strani faktori, promjenom dejtonskog Ustava Bosne i Hercegovine i ukidanjem Dejtonskih rješenja u Bosni i Hercegovini.

U državi koja prolazi kroz proces poslijeratnog oporavka neophodno je da se što više približi EU i NATO savezu i time stekne minimalne uvjete za mirniju tranziciju i približavanje evropskim standardima demokratije.

Ostali uvjeti, kao što je to odgovornost vlasti, participacija građanstva, konzistentnost odluka, pravna sigurnost, nepolitičnost državnih i javnih službi, umjerenost pri upotrebi državne prisile, uglavnom ni minimalno nisu ispunjeni niti dovedeni do stadijuma da se može i Bosna i Hercegovina priključiti društvu demokratskih Evropskih naroda, već se dovodi u pitanje i članstvo u Savjetu Evrope.

Zbog toga je neophodno veće uključivanje naučnih, nevladinih, građanskih i svih drugih faktora, koji će osigurati dosljednu primjenu Dejtonskog sporazuma, Dejtonskog ustava, Zakona i drugih pravnih akata, bez bilo kakve diskriminacije, na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

FUNDAMENTAL HUMAN AND CIVIL RIGHTS IN THE CONSTITUTION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Rizvan Halilović

Summary

In this article we want to discuss and demonstrate significant values of the Constitution of Bosnia and Herzegovina with built-in mechanisms for the preservation and protection of a multicultural society, human and civil rights and freedoms in Bosnia and Herzegovina.

Basic documents to highlight the values such as human and civil rights that are guaranteed by the Constitution in Bosnia and Herzegovina, are in fact the Constitution of Bosnia and Herzegovina with all international conventions and declarations which are an integral part of the Constitution and above all laws in Bosnia and Herzegovina.

For twenty years, the current desire of the citizens of Bosnia and Herzegovina has been to approximate to the European legal legacy in order to qualify to become a full member of the EU and NATO. Numerous attempts executed by the ruling parties in Bosnia and Herzegovina mostly ended in failure, and were subject to very frequent excuses of blaming the Dayton Peace Agreement and the Dayton Constitution of Bosnia and Herzegovina.

We want to show that the reforms and the approximation of Bosnia and Herzegovina to the European Union is possible without changes to the Dayton Peace Agreement, but with consistent application of the Constitution and of all adopted laws of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Constitution of Bosnia and Herzegovina, civil rights, human rights and freedoms, transition, democracy, Euro-Atlantic integration, European Union, NATO, the constitutional changes

Literatura:

- Ustav Bosne i Hercegovine iz 1995. izd. JP NIO Službeni list Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Ustav Federacije Bosne i Hercegovine.³⁰
- Ustav Republike Srpske.
- Ustav Republike Hrvatske 2011., el. Biblioteka, pristup, 12. 03. 2014.
- Ustav Republike Srbije, 2006.³¹
- Povelja UN, 1945.
- Opšta deklaracija o ljudskim pravima, 1948.
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966.
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda 1950. sa Protokolima.
- Ibrahimagić, Omer, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Tom II Ustav Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010.
- Otajagić, Ferid, *Javna subjektivna prava u složenim državama*, izdavač: Studentska štampa Univerziteta u Sarajevu, 2005.
- Otajagić, Ferid, *Državna javna subjektivna prava s posebnim osvrtom na unutrašnja prava države*, izdavač: Studentska štampa Univerziteta u Sarajevu, 2005.
- Pajvanović, Mirjana, *Komentar Ustava Republike Srbije*, Beograd, 2009.
- Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Sarajevo, 2006.

³⁰ Ustavi FBiH, RS preuzeti su iz djela prof. dr. Kasima Trnke *Ustavno pravo*, Sarajevo, 2006.

³¹ Prof. dr. Mirjana Pajvanović, *Komentar Ustava Republike Srbije*, Beograd, 2009.